

Sprawozdanie
z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej
**„Lalka, konik, klocki, miś pluszowy...
zabawki dziecięce przez wieki”**
Gniezno, 18-20 października 2015 roku

W dniach 18-20 października 2015 roku w gościnnych progach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie odbyła się trzydniowa konferencja naukowa poświęcona zabawce dziecięcej w przeszłości i współczesności. Organizatorami byli Narodowe Centrum Nauki, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Spotkanie naukowe zorganizowane zostało w ramach projektu badawczego NCN OPUS 4, nr 2012/07/B/HS3/00899. Skupiło ono kilkunastu badaczy dziejów zabawki, muzealników, kolekcjonerów i pasjonatów zabawkarstwa.

Zarówno w sali konferencyjnej, jak i holu głównym muzeum rozmieszczono kilkadziesiąt eksponatów zabawek, pochodzących z prywatnych zbiorów uczestników konferencji. Gości już na parterze muzeum witała wystawa zabawek Fundacji Zbiorów Rodziny Sosenków w Krakowie, którą oglądać mogli wszyscy zwiedzający muzeum w czasie trwania konferencji. Druga, towarzysząca konferencji wystawa: „Lalka poprzez wieki”, poświęcona była historii lalki. Na kilkudziesięcioleciu grafikach, litografiach i fotografiach zaprezentowano dzieje lalki od czasów starożytnych do XXI wieku. Wystawie towarzyszyły warsztaty robienia lalek dla dzieci, zorganizowane przez pracowników Muzeum Początków Państwa Polskiego.

Pierwszy dzień obrad otworzył prof. zw. dr hab. Zbyszko Melosik, dziekan Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Stwierdził on, iż w dzisiejszym świecie bogactwo zabawek rodzi u dzieci chęć ciągłego ich posiadania, kształtuje postawy konsumpcyjne i powoduje chwilowość zabawy daną zabawką. Dawniej, kiedy zabawek było mniej, dzieci się z nimi wiązały, zaprzyjaźniały, były też one często przekazywane z pokolenia na pokolenie. Podkreślił, iż zabawki są doskonałym świadectwem swoich czasów – ukazują przemiany społeczne, gospodarcze, cywilizacyjne. Następnie głos zabrał dr Michał Bogacki, dyrektor Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Powitał gości w murach muzeum, życząc zgromadzonym owocnych obrad. Jak stwierdził, miejsce kon-

ferencji jest jak najbardziej merytorycznie związane z przedmiotem konferencji, jaką jest zabawka, bowiem stanowi przedmiot towarzyszący dzieciom od początku istnienia kultury, zaś w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego znajduje się kilka zabawek, którymi bawiły się dzieci na terenie ziem polskich w okresie średniowiecza.

Pierwszy, otwierający część naukową obrad, referat wygłosił prof. zw. dr hab. Krzysztof Jakubiak z Uniwersytetu Gdańskiego. Charakteryzował on polskie badania nad dawnymi zabawkami dziecięcymi, opisując ich zasadność i wskazując na dotychczasowy stan badań. Następnie prof. zw. dr hab. Dorota Żołądz-Strzelczyk z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu dokonała otwarcia wystawy „Lalka poprzez wieki”, której zwiedzanie zakończyło pierwszy dzień spotkania.

W drugim dniu konferencji pierwszą część obrad poprowadził prof. dr hab. Wiesław Jamrózek z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Dr Paulina Romanowicz, archeolog z Ośrodka Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich w Szczecinie Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk wygłosiła referat: „'Hetka' a sprawa polska. O problemach identyfikacji zabawek w materiale archeologicznym”. Poruszyła ona istotną dla badaczy kwestię trudności określenia funkcji zabawowej niektórych przedmiotów – źródeł archeologicznych. Niektóre przedmioty mogły bowiem mieć różnorakie przeznaczenie (magiczne, kultowe, ludyczne). Dyskusyjną wśród badaczy kwestią, jaką omówiła referentka, jest także określenie przeznaczenia miniaturowych przedmiotów, powszechnie uznawanych za zabawki, które jednak w danym kontekście kulturowym, czasowym nie musiały pełnić tej roli. Trudność analogii z innego tego typu przedmiotami pozostawia wciąż wiele wątpliwości co do ich przeznaczenia.

Kolejny głos zabrała mgr Izabela Gomulka z Uniwersytetu Wrocławskiego. Wygłosiła referat: „Zabawki dziecięce w źródłach średniowiecznych”. Referentka dokonała systematyki rodzajów źródeł okresu średniowiecza, mogących służyć do poszukiwań badawczych w zakresie zabawy i zabawek dziecięcych, wyróżniając wśród nich źródła pisane (żywoty świętych, kroniki, dzieła poetyckie, literaturę świecką, pamiętniki i listy, inwentarze pośmiertne), ikonograficzne (religijne – freski kościelne, ilustracje w księgach godzin, psalterzach, brewiarzach, modlitewnikach, graduałach; świeckie – malarstwo rodzajowe, ilustracje z dzieł encyklopedycznych, kronik, zbiorów legend, opisów okresów, ksiąg domowych), zabytki archeologiczne (zabawki zrobione dla dzieci, przez dzieci oraz przerobione do zabawy z innych przedmiotów) oraz wytwórczość zabawkarską.

Wystąpienie dra Mirosława Marcinkowskiego z Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu zatytułowane było: „Rodzaje i jakość zabawek a socjotopografia Starego Miasta w Elblągu”. Referent dokonał analizy topograficznej Elbląga w zestawieniu z miejscami archeologicznych znalezisk zabawek, próbując określić, jakie miejsce w majątku mieszkańców poszczególnych części Elbląga zajmowały zabawki i czy stan zamożności mieszkańców miał wpływ na posiadane przez nich zabawki. Określił położenie znalezienia glinianych i szklanych kulek, łódeczek, bąków, lalek, koników i glinianych naczyń. Znajdowane były one zarówno w zamożnych, jak i uboższych częściach miasta, co świadczy, iż zabawkami bawiły się zarówno dzieci z rodzin zamożnych jak i ubogich.

Lic. Anna Pałka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosiła referat: „Zabawki średniowieczne w wybranych muzeach w Polsce okiem pedagoga”. Omówiła rezultaty swoich kwerend muzealnych na terenie kraju, których przedmiotem były zabawki średniowieczne. Scharakteryzowała rodzaje zabawek, którymi bawiły się dzieci w badanej epoce – grzechotki, bączki, piłki, kule, kulki do gry, lalki, figurki ceramiczne, zabawki militarne, miniaturowe naczynia, narzędzia, lódeczki, koniki. Zaprezentowała też wyniki przeprowadzonego przez siebie eksperymentu, polegającego na sprawdzeniu, jak współczesne dzieci wykorzystują zabawki okresu średniowiecza. Dzieci bawiły się zabawkami sprzed tysiąca i więcej lat zarówno podczas zabaw swobodnych, jak i kierowanych. Eksperyment jednoznacznie ukazał, że mimo upływu wieków, dzieci współczesne wykorzystywały zabawki do zabaw w podobny sposób, jak prawdopodobnie robiły to dzieci średniowieczne.

Po części dyskusyjnej i przerwie na kawę, uczestnicy konferencji udali się na zwiedzanie Muzeum Początków Państwa Polskiego. Przewodnikiem był dr Michał Bogacki, dyrektor muzeum.

Część drugą obrad prowadził prof. zw. dr hab. Krzysztof Jakubiak z Uniwersytetu Gdańskiego. Pierwsza głos zabrała dr Monika Nawrot-Borowska (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), która omówiła wyniki badań nad zabawkami w przekazach pamiętnikarskich. Po analizie ponad 400 wydanych drukiem pamiętników z okresu zaborów stwierdziła, że autorzy wspomnień nieczęsto wracali pamięcią do swoich zabawek, które gubiły się pośród wielu ważnych wydarzeń życiowych. Jednak w części badanych pamiętników znajdują się informacje dotyczące typów zabawek, ich pochodzenia, sposobów wykorzystania, które mogą służyć jako uzupełnienie danych o zabawkach pochodzących z innych typów źródeł.

Kolejny referat wygłosił dr Ryszard Ślęczka z Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Omówił on ośrodki produkcji zabawki drewnianej w Małopolsce w XIX i XX wieku. Wskazał m.in. na ośrodek krakowski, rzeszowski, myślenicki, wskazując na typy zabawek, które w tych ośrodkach wytwarzano (głównie zabawki ludowe, związane z kulturą wsi, religią, np. koniki, bryczki, drewniane mebelki, figurki itp.).

Po wspólnym obiedzie uczestnicy konferencji zwiedzili Katedrę Gnieźnieńską na Wzgórzu Lecha.

W trzeciej części obrad, której przewodniczył dr Ryszard Ślęczka, wygłoszono kolejne cztery referaty. Mgr Piotr Adamczyk z Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu zaprezentował wyniki badań nad prasą elbląską z lat 1799-1945, w której poszukiwał informacji odnośnie zabawek i ich sprzedawców w Elblągu. Na podstawie analizy doniesień prasowych, artykułów, a w głównej mierze ogłoszeń i reklam udało się wstępnie określić miejsca, w których można było nabyć zabawki w Elblągu w badanym okresie, typy zabawek, które znajdowały się w asortymencie wielu sklepów i składów, liczbę sprzedawców zabawek w poszczególnych dekadach, a nawet ceny niektórych z zabawek.

Mgr Natalia Lauda z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosiła referat poświęcony dziejom konika na patyku i konika na biegunach. Zaprezentowała ewolucję i przemiany tych zabawek poprzez stulecia, wykorzystując w głównej mierze źródła archeologiczne i ikonograficzne.

Prof. zw. dr hab. Dorota Żołądź-Strzelczyk (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) swoje wystąpienie poświęciła domkom dla lalek, które służyły i służą zarówno do zabawy, nauki, ale są też niezmiennie pasją kolekcjonerów, głównie kobiet. Pani Profesor omówiła historię domków dla lalek od XVI do XX wieku (szczególnie niemieckich i holenderskich), podkreślając, iż ich budowa, wyposażenie (sprzęty, meble, ozdoby) doskonale odtwarzają specyfikę kultury materialnej i urządzenia domów w okresie, w jakim powstały. Co istotne, domki te, znajdując się w posiadaniu dziewcząt czy kobiet danej rodziny, podnosiły prestiż domu i świadczyły o wysokim statusie materialnym. Bywały też dziedziczone i przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Drugi dzień obrad zamknęło wystąpienie Agnieszki Krasickiej z Warszawy, która mówiła o swojej pasji kolekcjonowania i tworzenia współczesnych domków dla lalek. Warto podkreślić, że konferencji towarzyszył (i był jedną z jej głównych atrakcji) wykonany samodzielnie przez referentkę trzypiętrowy domek dla lalek, z pełnym wyposażeniem. Omówione zostały sposoby produkcji domków, skale, w których się je wykonuje, firmy produkujące domki i miniaturowe sprzęty do ich wyposażenia.

Wtorkowym obradom przewodniczył dr Mirosław Marcinkowski (Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu). Jako pierwsza wystąpiła mgr Maria Wiczorek (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej). Scharakteryzowała ona polskie wytwórstwo zabawek w dwudziestoleciu międzywojennym, akcentując znaczenie fabryk produkujących zabawki dziecięce, m.in. w Częstochowie, Kaliszu, Opatówku. Zwróciła także uwagę na sposób produkcji i dystrybucji greckich świątyń z klocków, lalek-Murzynków i kaliskich „szrajerek”.

Następnie dr Katarzyna Kabacińska-Łuczak z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zapoznała słuchaczy z zabawkami dziecięcymi występującymi w polskiej literaturze II poł. XIX wieku, wyjaśniając metodologiczne kwestie dotyczące traktowania tekstu literackiego jako źródła do badań nad przeszłością. Prelegentka zauważyła, że mimo zmian zachodzących w małych i dużych formach narracyjnych pozytywizmu (zarówno pod względem treści, jak i formy) oraz nobilitacji dziecka do bohatera tekstów literackich, świat zabaw – a tym bardziej zabawek – nie jest opisywany z realistyczną pieczołowitością.

Mgr Kora Kowalska z Uniwersytetu Gdańskiego, mówiąc o celu kolekcjonowania, wskazała śmietnik (*stricte* śmietnik jako miejsce, jak i śmietnik historii) jako przestrzeń zdobywania eksponatów i pokazała, że rupiecie mogą stanowić ważne relikty przeszłości. Zauważyła, że wśród tych „szlachetnych” rupieci nierzadko można znaleźć zabawki dziecięce, które stanowią ważny materiał badawczy zarówno dla archeologa, jak i historyka. Zainteresowała także słuchaczy sposobami gromadzenia i klasyfikowania zabawek dziecięcych znalezionych na śmietnikach.

Pan Marek Sosenko (Kraków) scharakteryzował zbiory Fundacji Zbiorów Rodziny Sosenków (kolekcja płyt, ceramiki artystycznej, mebli, zbiory listów i korespondencji, pieczętek, porcelany, obrazów itp.), omawiając szczególnie zbiór około 40 000 zabawek dziecięcych pochodzących z różnych okresów. Wśród tak bogatej kolekcji można znaleźć lalki (także z II poł. XIX w.), misie, zabawki lokomocyjne – samochody, pociągi, kolejki, żołnierzy na koniach z 1815 roku itp.

Mgr Tomasz Przybyła z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podczas swojego wystąpienia starał się odpowiedzieć na interesujące pytanie: czy smartfon jest zabawką czy narzędziem edukacyjnym? Pokazał, odwołując się do współczesnych założeń teoretycznych, że smartfon jest narzędziem edukacyjnym, który może służyć także do zabawy (edukacyjnej). Na prezentacji pokazał sposoby wykorzystania smartfonu w celach zabawowo-edukacyjnych.

Jako ostatnia wystąpiła Agnieszka Idziak z Poznania, autorka blogu internetowego PIKININI, założycielka internetowego sklepu z zabawkami dziecięcymi – także tymi „starymi”. Prelegentka w swoim wystąpieniu próbowała odpowiedzieć na pytanie: do czego są potrzebne stare zabawki? Zwróciła uwagę na kulturową rolę zabawek, ich ponadczasowość, a także na fakt, iż zabawki łączą pokolenia.

Dr Mirosław Marcinkowski podsumował zabawkowe spotkanie, akcentując istotność rozważań interdyscyplinarnych, ważność prowadzenia badań nad zabawkami, pokazał wiele obszarów, które wymagają wnikliwej analizy, jak np. zbiory przedmiotów archeologicznych uznanych za zabawki.

Większość wystąpień przygotowana była w formie prezentacji multimedialnych, pozwalających poglądowo zaprezentować omawiane treści, co podnosiło ich wartość merytoryczną i stawało się jeszcze bardziej interesujące, szczególnie dla odbiorców z zewnątrz, nie zajmujących się na co dzień tematyką podjętą podczas obrad.

Z uwagi na temat konferencji, jakim były zabawki – przedmioty od wieków towarzyszące ludzkiej kulturze, atrybuty dziecka i dzieciństwa bez względu na okres historyczny – przedsięwzięcie cieszyło się dużym zainteresowaniem mediów. Prelegenci udzieli kilku wywiadów na temat ponadczasowości zabawek dziecięcych i znaczenia badań nad zabawkarstwem polskim.